

Borislav Mikulić

Metafizika ili „prekonaravlje“

Aristotel: **Metafizika**, FPN i Liber, Zagreb, 1985., prijevod i tumač Tomislava Landana; predgovor Ante Pažanin.

Nije potrebno posebno i naširoko obrzlagati koliko je značajno što se pojavio novi prijevod tako kapitalnog djela filozofske literature kao što je Aristotelova **Metafizika**. U općoj oskudici filozofske produkcije, prevodilačke ne na posljednjem mjestu ovaj novi prijevod **Metafizike** kao i najava daljnjih prijevoda Aristotelovih spisa (**Fizika, o duši**), obećava značajan pomak napred u upoznavanju Aristotelovog opusa. Novo izdanje **Metafizike** moći će konačno zamjeniti već odavno teško ili nikako upotrebljivi prijevod B. Gavele, koji ne samo zbog svojih nепreciznosti, nego još više zbog nedostatka bilo kakvog kritičkog aparata kojim bi se moglo kontrolirati prevodioca, ne može izdržati ozbiljnu kritiku. Prijevod Tomislava Ladanu ne boluje od takvih manjkavosti ali zato nije ništa manje problematičan. U ovom prikazu osvrnut ćemo se prvenstveno na Ladanov prijevod dok će izostati razmatranje Aristotelovog spisa (točnije spisa) pod naslovom »**Metafizika**« kao i opširnog i solidnog urađenog predgovora A. Pažanina, koji će obzirom na suvremeno stanje interpretacije Aristotela i, s druge strane, obzirom na posvemašnji nedostatak informacija za širu filozofsku publiku zadovoljiti uvodne studijske potrebe. Autor predgovora je uložio značajan trud da pruži

presjek kroz povijest aristotelizma od antike do danas i da povrh toga uđe u sistematsku diskusiju o toposima Aristotelove spekulacije. O dometima ili manjkavostima te diskusije ne možemo presuditi na ovom mjestu.

U kontekstu filozofije jedan prijevod nikako nije neutralna pojava i ne može ga se odvojiti od predloška (tzv. izvornika) odnosno predložaka budući da sam predložak često postoji u množini. U slučaju Aristotela ova situacija je skoro eks tremna: poznato je da ne postoji nijedan jednoznačno legitimirani Aristotelov tekst. Historijski opstanak i djelovanje njegove spekulacije od samog početka se počakuju kao povijest njegove recepcije; od samog početka — znači već od »prijamnih« tekstova koji očvidno sadrže preradbe i dodatke (moderno rečeno: upisivanja) njegovih prih recipienta. U takvoj hermeneutičkoj situaciji svaki textualni predložak pripada svojoj povijesti na koji ova referira tako da se povijesne perspektive (budućnost — prošlost) međusobno križaju i posreduju, kao Escherove ruke koje jedna drugu crtaju. Imamo li u vidu pomenuti hermeneutički sklop ipak ne bismo morali skeptički slijegati ramenima nad teškoćom ili nemogućnošću da se Aristotela odvoji od »aristotelizma«. Takav hermeneutički ideal

bi se uostalom mogao pokazati i lažnim. Aristotelova veza s njegovim prethodnicima djeluje i obratno, prema naslijednicima, takoreći post Aristotelem. Tu okolnost bi valjalo iskoristiti hermeneutički, već zbog činjenice da je ona prepoznatljiva kod svakog velikog filozofa: jedno filozofske mišljenje — u tome će Hegel vjećno zadržati pravo — ne postoji bez ili van svoje povijesti. Ova se pak konkretno prepoznaće kao povijest recepcije.

U tu povijest spada već na prvom mjestu prijevod. Prijevod je naime na djelu već u onom ideelnom (naravno i idealnom) mediju u kojem postoji i sam predložak: u mediju jezika, govorenog ili pisanih, i istovremeno baš u tom mediju predstavlja korak dalje u njegovoj povijesnoj konkretizaciji. Prijevod se zato pojavljuje kao prvi lik *posredovanja* ideelne forme mišljenja iz jednog predloška (grčki) u drugi (npr. latinski) i zato je bitno interpretacija.

Iz navedene hermeneutičke situacije nije izuzet niži Ladanov prijevod. Naprotiv, on posvјedočuje da je svjestan svoje historijske pozicije, ali usprkos tome pokazuje ambiciju da u historijskom slijedu Aristotelovih interpretata bude što bliže svom »izvorniku«. U tome leži njegova granica i svojevrsni primitivizam. (Usp. neuobičajeno opširni i prilično besadržajni »Pogovor prevoditelja«, 375—395). Mi ćemo ovdje pokušati pokazati kako se jedna in nuce ispravna strategija, lako obrće u svoju suprotnost i dozrijeva tako izobljeđenim plodovima, koje — kao kruške u kasnu jesen — nakon snebljivog razgledanja najradije sklanjamo van pogleda.

Ladanov ekstremni hrvatizam, koji tako bode oči i zbog kojeg će on pobrati toliko pokuda koliko i pohvala, neće biti primarni predmet naše diskusije, i to iz nekoliko razloga. On, naime, nije ništa manje razumljiv ili nerazumljiv u hrvatskoj ili nekoj drugoj jezičnoj sredini. Ukoliko želimo ozbiljno shvatiti prijevod, onda ga ne možemo reducirati na taj izvanjski aspekt, jer bi nas ta diskusija mogla dovesti samo do pitanja ukusa ili do nečeg drugog. To arhaiziranje se može, barem iz metodicki razloga, promatrati kao pozitivni momenat na kojem se pokazuje jedan zanimljiv prevodilački pokušaj, naime da se za Aristotela nađe izvorniji i neopterećeniji jezični izraz nego tradicionalni latinski. Taj momenat služi pre-

vodiocu da svoju »radionicu« smjesti što bliže uz obrambeni materijal, a da pr. tome načini što manje štete. Međutim rezultat te hvalevrijedne skrupuloznosti je više nego začudan: na kraju 20. stoljeća mi smo dobili prijevod kapitalnog djela filozofske literature na jeziku koji po svom karakteru spada barem u prošlo stoljeće. S tog stajališta se prevodiočev arhaizirajući stil pokazuje kao sindrom jedne situacije i u krajnjoj liniji, kao što ćemo vidjeti, kao posljedica određene strategije, a ne primarno kao polazni radni princip. Njegov princip je zapravo etimološko preslikavanje.

Taj način prevodenja ne moramo posebno dokazivati jer je Ladanovo etimologiziranje očito na bezbroj primjera, doslovno na svakom koraku; prevodilac čak ne odustaje od toga da u bilješkama po nekoliko puta ponavlja jedno te isto rješenje umjesto da čitaoca uputi na jedno mjesto. Neposredna posljedica takvog postupka je gotovo sljepačka dosljednost u prevodenju (točnije: pohrvaćenju) svih grčkih termina osim — začudo! — dva. Jedan od njih je, koliko smo uspjeli evidentirati, »matematika« a drugi, skoro da bismo ga i previdjeli, valjda zato što je skriven u naslovu, »metafizika«. Ukoliko prevodilac za prvi termin nije mogao ili nije htio naći hrvatski ekivalent onda je za drugi imao ne samo metodu nego i sve potrebne sastojke: riječ »metafizika« kad bi sama bila Aristotelov termin, u Ladanovu prevodilačkom ţargonu, morala bi glasati »preko — naravlje« (Ladan naime riječ 'physis', ne bez obrazloženja, prevodi riječju »narav« jer smatra da ona bolje i direktnije (?) sugerira ontološki karakter Aristotelovih razmatranja u Metafizici nego riječ »priroda« koja po njemu prije asocira vanjski, »sjetilni« svijet (Usp. bilj. 12a, str. 3, 49 i drugdje opetovano). Ovaj prijedlog, ma kako plauzibilno obrazložen, nije bez svojih manjkavosti, s kojim bi to rado priznajemo, bio suočen i svaki drugi prevodilac. Teškoće s »narav« sastoji se naime u tome što Aristotel u svojim »ontologiskim« razmatranjima nikad ne isključuje onu prvu, »ontičku« razinu. Ta okolnost bi mogla objasniti »kaos« u lambda-knjizi Metatizike.) Cinjenicu da je termin »metafizika« ostao u »originalu« teško je objasniti okolnošću koja je prevodiocu svakako poznata naime da je taj termin nastao posle Aristotela, pogotovo ako uzmemo u obzir da se prevodilac nimalo nije libio da odustane od drugih sasvim

uobičajenih termina. Tako on aritmetiku prevedi kao »računstvo«, geometriju kao »zemljomjerstvo«, teoriju kao »misaono promatranje istine, motrenje«, tri Aristotelove znanosti, episteme theoretike, poietike i praktike kao »motriteljsku, tvorbenu i činidbenu znanost«, hypokeimenon kao »podmet«, phaenomenon kao »pojavnim, vidljevinu« itd. Ovakvim etimologizirajućim postupkom prevodilac pokušava učiniti transparentnim grčki predložak. Međutim, ako malo bolje pogledamo, taj postupak, ma kako se činilo dosljedan, nije uvijek, i to ne u presudnim slučajevima, točan i vodi štaviše u potpune promašaje. Na nekim najdrastičnijim primjerima to etimološko preslikavanje krovotvorim smisao grčkog predloška. Pokazat ćemo to na primjeru termina 'geometrija'. Ladan svoj prijevod sasvim uvjerenio obrazlaže na slijedeći način:

»Kako, naravno, nije posrijedi ni 'aritmetika' ni 'geometrija' u modernom smislu, već u antičkom, dotični se nazivci mogu prevesti kao 'računstvo' i 'zemljomjerstvo'. (Bilj. 22, str. 6).

Ladan potpuno zaboravlja ili ne zna da je Euklid Platonov učenik kao i Aristotel i da je svoj geometrijski sistem zatvorno sigurno prije nego što je Aristotel dogotovio svoje spise o »prekonaravljiv« ili »prekonaravninama«, nadalje da se grčki aritmetičari i geometri ne bave nikakvim računovodstvom ili premjeravanjem zemlje nego apstraktним sistemima i njihovim jedinicama. Riječ »zemljomjerstvo« nije čak primjerna niti za praktike egipatskih svećenika koji su sigurno premjeravali zemlju da bi napravili arhitektonski plan za grobnice ili hramove, ali su za to već unaprijed trebali projekt. »Zemljomjerstvo« nije primjer prijevod niti, recimo i to, za sanskritski termin, k alpa' u kojem je ideja »premeravanja« prepoznatljiva doduše još etimološki ali ne i stvarno, jer su brahmanški svećenici — »inženjeri iz »zemljomjerstva« i »zvjezdoznanstva« napravili isto tako apstraktnu znanost kao i Euklid iz geometrije. Njezin se apstraktni karakter prepoznaće u onom što se danas moderno naziva »paradigmatički normiranim, jezikom upojedinačenih znanosti koje monopoliziraju racionalnost: kod Grka je to bila geometrija, danas je to lingvistika, sutra će to biti kibernetika« (usp. Dimitrios Markis, *Protophilosophie*, Frankfurt/M. 1980, str. 17). Da Ladan zapravo totalno brka stvari pokazuje se na str. 59

gdje se pored 'geometrije' javlja još i 'geodezija':

»Ovdje grč. 'geodaisia' znači puko mjerištvo ili 'poljomjerstvo' kao djelatnu primjenu, a 'geometria' zemljomjerstvo kao matematičku znanost.«

Ovo objašnjenje direktno kolidira s prethodnim: prvo se arhaizirajućim izrazom »zemljomjerstvo« neutralizira apstraktno-znanstveni karakter geometrije (što je ona od Aristotela sve na ovomo), a potom se »zemljomjerstvo« opet proglašava »matematičkom znanosti«; u hrvatskom, međutim, riječ »zemljomjerstvo« ni uz najveću muku ne možemo razumjeti kao ime za jednu znanost, jer je to mjesto zauzeo upravo grecizam 'geometrija', kao i u svim modernim jezicima. Ladan zapravo pokušava nadoknaditi »manjak«, jedno značenje koje riječ »zemljomjerstvo« nikada nije ni zadobila. Naprotiv ta riječ se jedino može razumjeti kao ekvivalent za drugi grecizam, 'geodezija' (analogno 'zemljomer', za 'geodet'), što prevodilac ne samo ne respectira nego izmišlja razliku između »zemljomjerstva« i »poljomjerstva«, naravno ne da bi uveo novu terminologiju u katastarsku nomenklaturu nego di bi ostao vjeran svom etimološkom preslikavanju. Nemoću dosljednosti rada netočnim rezultatima: ako je već riječ »zemljomjerstvo« morfološki i leksički ekvivalentna geometrija, onda »poljomjerstvo« nije ni u kom slučaju ekvivalent riječi 'geodaisia': naiime, niti 'gea' znači 'polje' niti 'daisia' znači 'mjerstvo'. 'Geodaisia' je, ako nam to treba, »zemljodjel«.

Isti primjer preslikavanja morfoloških odnosa koje rezultira netočnošću predstavlja riječ podmet za 'hypokeimenon'. Ladan tu posče za starijim gramatičkim terminom podmet umjesto subjekt jer i grčko 'hypokeimenon', kako objašnjava, potječe iz gramatičkog konteksta (str. 6). To objašnjenje je samo djelomično točno, jer Aristotel nije preuzeo termin 'hypokeimenon' od gramatičara nego samo oni od njega. Nepreciznost prevodiočeva prijedloga sastoji se još u tome što riječ »podmet«, prvo, više odgovara grčkoj riječi 'hypothesis' (ili točnije 'hypotheton'), drugo, što korjenska imenica (od podmetati) ne odgovara grčkom supstantivirnom participu prezenta glagola 'hypokeimai', i treće, što po svom značenju sugerira ideju jednog »podmetača« koji u Aristotelovom terminu ne »je« niti ispred, niti iza, niti ispod riječi 'hypokeimenon': ona označava naprsto »podležeće«. Po-

znato je da će novovjekovna metafizika za ideju svog »podmeta« iskoristiti latinski termin „subjectum“ a ne grčko „hypo-keimenon“, što nikako nije slučajno čak i ako i apstrahiramo sve historijske okolnosti koje su grčki jezik dovele u izolaciju.

Mi ovdje već možemo vidjeti slijedeće: etimologiziranje u Ladanovom prijevodu, iako motivirano vjernošću, otkriva i nehotice da Ladanovi termini (hravatizmi) koindiciraju s latinskim. »Podmet« je ekivalent za latinsko „subjectum“ (i kao takav je i ušao u hrvatsku gramatičku nomenklaturu), a ne za „hypo-keimenon“. Što to konkretno znači, vidjet ćemo odmah.

Dosljednost etimološkom arhaiziranju kao svjesnoj iako slijepoj metodi Ladan pokazuje na još mnogo slučajeva. Navest ćemo jedan primjer gdje on i formalno, ne uvijek samo sadržajno (odnosno značenjski) promašuje u svojoj točnosti. Termin „physike episteme“ on prevodi kao »naravoslovje« (sekundarno »prirodoslovje«, str. 149) i time pokazuje dosljednost na kojoj bi mu pozavadio i sam Aristotel da je bio toliko konzervativan kao njegov još malo pa dvoje i pol hiljadne godine miđu »prevoditelj«: »naravoslovje«, sintetički i arhaičniji izraz, bio bi primjerniji kad bi Aristotel umjesto analitičkog termina „episteme physike“ upotrebljavao „physiologike“. On to više ne radi zato što se njegova »fizika« razlikuje i sadržajno i formalno od ranijih učenja »o prirodi«, ali zato predstavnike tih učenja dosljedno naziva arhaičnim terminom „physiologoi“, što je priliči njihovim još nedovoljno diferenciranim učenjima, barem kako to misli Aristotel. Taku jezičnu fleksibilnost prevodilac za razliku od Aristotela ne poznaje. Njegovo etimološko preslikavanje Aristotelovih termina otkriva, na protiv, da on samog Aristotela tretira kao predsokratovca. To povratno upozorava da Ladan reflektira drugi predložak, prema kojem Aristotel doista ispada arhaično predsokratovski. Taj drugi predložak može biti samo, da se poslužimo prevodiočevim žargonom, latinsko »pojmovlje«.

Ovim naravno ne želimo tvrditi da prevodilac umjesto grčkog koristi latinski predložak. Naprotiv, on se trudi da učini prozirnim upravo grčki tekst i da na taj način prevlada latinsku tradiciju, kako komentarski tako i prevodilački; međutim, on to radi na isti način i istim sredstvima kako su to radili latinski pre-

vodioci od Cicerona do Tome Akvinskog. To drugim riječima znači da se Ladanu neprestano »podmeću« latinski ekvivalenti, odnosno da on hrvatske termine konstruira prema latinskom »podmetku«, ili drugim riječima, da on etimološki sečiranjem grčkih termina nastoji neutralizirati i nadoknaditi zaborav njihovog smisla koji je nastupio s latinskom jezičnom tradicijom, ali da traženog krivca ustoličuje za suca. Njegov plemeniti naum se izjavljuje naime baš zato što ekstremno »kreatiziranje« nije ništa drugo nego zamjena i nadomještanje latinizma. Grčki predložak, ako je takvim sečiranjem i učinjen morfološki transparentim, nije postao razumljivijim, Ladan ne vidi da obesmišljenje Aristotelovih termina, koji su u latinskoj skolastici postali gotove formule, iako su i sami bili skovani prema idealu doslovног i do личног (čitaj: paslikovnog) prenošenja grčkog predložka, prijeti i njegovim riječima-slikama. Taj proces formulaizacije »autentičnog« filozofskog jezika danas možemo pratiti na drugoj strani, na primjeru recepcije Heideggerove filozofije: njegov maniristički jezik je postao — žargon, ako ne već kod njega, onda kod njegovih epigona. Ladanova prevodilačka strategija je bez svake dvojebe heidegeroske provenijencije i predstavlja u izvjesnom smislu njen ekstremni i pervertirani izdatak: dok su naime Heideggerovi prijevodi opisni a etimološka izvođenja samo putokazi, Ladan poseže za direktnim etimološkim preslikavanjem.

Trenje između hrvatskog i grčkog predloška odvija se upravo po medijatorskom sloju latinskog što prevodilac nastoji neutralizirati prvidom neposrednog (etimološkog) prenošenja morfološke slike grčkog u hrvatski tražeći, naravno, »prvotni smisao«. Međutim, njegovu radionicu otkrivaju mjesto kao na primjer na strani 35 gdje Ladan izraz „ta entautha“ prevodi s »ovdašnjine« i u bilješci 147 na istoj strani izjavljuje slijedeće:

»Ukoliko se ovakav prijevodni doslovak kome neobičan, nek se sjeti skotističkog prijevoda Aristotelova „to tote ti“ kao haecceitas („ovost“ ili „ovstvo“).«

Nužnost da Ladanovo etimologiziranje neizbjegno odvede u latinizam leži između ostalog u morfološkoj strukturi hrvatskog (slavenskih) jezika, koji kao i latinski i sanskrit od starih jezika nasuprot grčkom ne poznaju član za tvorbu apstraktnih imenica nego za to koriste sufikse.

Ladan tu nuždu tjeru do ekstrema tako da njegov hrvatski obiluje nemogućim kovanicama koje poput latinskih termina opterećuje grčke apstraktume viškom apstraktnosti i neodređenosti: izraz „ta entautha“ označava konkretno za koje se izriče kao bitno svojstvo da je „unutra“, dok je izraz „ovdašnjine“ prije sugerira apstraktno „mjesto“ po sebi, neoprimirjeno na konkretnom i odvojivo od njega. Taj proces apstrakcije (platonizam), kako bi rekao Nietzsche poznaje naravno i grčki i latinski, ali Ladan predlaže da umjesto latinskog usvojimo hrvatsko „pojmovlje“ kao da nam ono garantira da ćemo razumjeti „živog“ Aristotela. Ostaje dakle da se s Aristotelovim jezikom i dalje borimo kako najbolje znamo i uviđek novim sredstvima, kao što se i on sam borio da iz Platonovih apstraktnih entiteta izbori još neki smisao za konkretno.

Ta borba za konkretizaciju smisla apstraktnih termina prepoznatljiva je kod Aristotela čak i u onim njegovim izrazima koji se danas čine neprozirnim i potpuno apstraktima. Odmah ćemo vidjeti da prevodilac na neobjašnjiv način odustaje od svoje strategije upravo na primjerima koji odaju Aristotelovu jezičnu kreativnost. Poznato je da su termini kao „to ti“, „energeia“, „entelecheia“ pa i „dynamis“ u svom spekulativnom značenju, Aristotlovo tvorevine (Prevodilac bi sigurno rekao „načinidbe“). Najveću tajnu predstavlja izraz „to ti en einai“ čije prvoznačenje do sada nije pouzdano i jednoznačno utvrđeno niti etimološkim razlaganjem (iako je morfološka struktura izraza više nego transparentna) niti intuitivnim uvidom. Naime, čak niti doslovan prijevod „što bijaše biti“ ne odaže pouzdano Aristotelovu ideju. Možda zato prevodilac ovđe kapitulira izabравši, obzirom na novost Aristotelovog izraza, sasvim trivijalno i poznato rješenje „bit“, što ni po čemu više ne odgovara njegovim etimološkim principima. Njegovo objašnjenje u bilješci 32 (str. 9) isto je tako razočaravajuće:

„U tome Akvinskog taj se nazivak sreće i kao doslovan prijevod „quod quid erat esse“ i kao „quidditas“, što sadržava i rjedi hrvatski prijevod „štostvo“, samo što tu treba primijetiti kako — prema Bonitzu — imperfekat en izrazuje bezvremeno trajanje tražene biti . . .“

Prevodilac — sad bez obzira na to da li je nešto drugo njegov zadatak ili ne — prostor koji mu je ustupljen za bilješke koristi tek za nabranjanje različitih prevo-

dilačkih rješenja a ne komentira svoju rezignaciju. Riječ „bit“ je toliko neodređena da svojim značenjem može pokriti nekoliko drugih Aristotelovih termina: „to ti esti“, „eidos“, „ousia“, „physis“. Karakteristično je da Ladan u slučaju izvedenica od glagola „einai“, odnosno „biti“, potpuno nekotrolisano mijenja rješenja pa je tako izraz „on he on“ jednom „bit“ kao biće, drugi put „bivstvujuće kao takvo“, treći put „bitak kao bitak“ (!). Ova konfuzija ukazuje s jedne strane na granicu mogućnosti da se bude dosljedan na osnovu tako ograničavajućeg prevodilačkog principa ali isto tako na neobavještenost prevodioca u odnosima koji vladaju unutar Aristotelovog filozofskog jezika kao i o njegovom odnosu prema Platonu. Da je bio dosljedan makar u komentaru ako ne i u prijevodu, ne bi ostao pri ionako trivijalnoj konstatraciji filološke analize da bezvremeno „en“ „izrazuje“ bezvremeno trajanje tražene biti. Naime to „bezvremeno“ en einai predstavlja neutralizaciju kompleksa postalosti (dakle: vremennitosti) tzv. „bita“ kao takvoga ili „bita“ kao bića“ koje je za Aristotela „horiston“ u kategorijalnom, ne u ontološkom smislu. Izraz „on he on“ označava za Aristotela, kao što je poznato, bitni način iskazivanja (bića). Izraz „to ti en einai“ može se stoga razumjeti kao pretvaranje u bezvremeno izraza „pephykos“ (eina, ousia, on), što, svi prevodioci, doduše ispravno ali zato potpuno nepomišljeno, prevode kao „prirodno biće“. Stoga je zanimljivo da je E. Tugendhat u svom utjecajnom radu o strukturi i genezi temeljnih Aristotelovih pojnova uvidio od kolike je važnosti za razumijevanje ove imperfektne forme „en einai“ perfektivni izraz „svimbekos“ (usp. Ti kata tinos, Freiburg/Br. München 1982³, str. 19) iako je sam daleko od toga da izraz „en einai“ dovede u generativni odnos s „pephykos einai“. Ovaj prvi izraz markira liniju na kojoj će Aristotel dijeliti logičku (kategorijalnu) i ontološku razinu svojih istraživanja i zato je i sam dvoznačan: on označava „bit stvari“ (eidos) ali istovremeno i njezin povijesno-generativni (vremenniti) kontekst. Taj kontekst zbog zahtjeva mišljenja ima karakter vječnosti kao bezvremenosti iako jezična forma „en einai“ svojom vezom s „pephykos einai“ otkriva karakter vremenitosti najviše Aristotelove onto-logičke kategorije, čemu će ući u trag tek Hegel svojom idejom povijesnog kretanja pojma.

Prevodilac posustaje u svojoj metodi upravo u odsudnom trenutku kad sam Aristotel poseže za jezičnim novotarijama da bi izrazio ono za što mu dotadašnja nomenklatura oduzima moć da izrazi mišljenje. Na tome se pokazuje s jedne strane prevodiočev konzervativizam (**nepri-mjerenje** arhaiziranje) i s druge strane njegova stvarna mogućnost. Zato se njegovo etimologiziranje i arhaični stil, obzirom na projekt neutralizacije latinizma, javlja doista samo kao **prividna neutralizacija** a Aristotel spram kasnije tradicije ispada primitivniji no što zbilja jeste. Prevodiočev anakronizam je potpun i višestruk: etimološko preslikavanje grčkog predloška u hrvatski jezik treba da pruži uvid u »prvotno« stanje jednog mišljenja koje je samo daleko od toga da sebe reklamira kao prvotno, nego se razumije u posredovanosti tradicijom na koju se kritički nastavlja. Taj Ladanov *naum se izjavljuje po nuždi kolizije ko-*

ja se stvarno dešava između »izvornika« i prijevoda.

No kao što je naprijed rečeno, Ladanovo arhaiziranje vođeno je dobrom idejom da se za Aristotela nađe primjereniji prijevod. Ostaje jedino pitanje da li hrvatski (ili bilo koji drugi jezik) doista i po čemu možemo smatrati izvornijim od latinskog ukoliko iz njega ne govvara jedno vlastito mišljenje. Treba uočiti orientaciju na riječ i njen magični odnos spram *stvari*, tako karakterističnu za Heideggera i njegove sljedbenike, a ne na rečenicu kao cjelinu iskaza. No, strategija posličenja, razlaganja i rekonstrukcije morfološke slike riječi zajednička je i latinskim i novim prijevodima. Ako su *princip* i *strategija* isti, onda možemo očekivati da će isti ili sličan biti i krajnji rezultat. Na njega ne moramo čekati slijedećih nekoliko decenija ili stoljeća. On je već tu. Prijevode Ladanova tipa prepoznajemo kao heideggerovske okamine; znatiželjni da li mogu doživjeti metamorfozu.